

Opettajan tehtävä on herättää halu moraaliseen vastuuseen

Peter Jarvis 1998. Ethics and education for adults in a late-modern society. NIACE, Leicester. 272 s.

Jarvisin teos pohjaa perusteelliseen tutkimukseen. Se on kattava ja oivaltava kirja - itse asiassa kokoelma niistä merkittävästä kokemuksista ja neuvoista, joita nykyinen kasvatustieteen teoria kykenee tarjoamaan käytännön aikuiskasvattajille. Se, joka aikoo laatia aikuiskasvatuksen strategioihin ja sen monimutkaisiin eettisiin seuranaisvaikutuksiin paneutuvan luontosarjan tai seminaarikurssin tuleville aikuiskasvattajille tai aikuiskasvattajien kouluttajille, voi tuskin löytää parempaa kirjaa käytettäväksi joko kurssikirjana tai mallina kurssinaineiston jäsentelemiseksi.

Kirjan keskeinen, läpi teoksen johdonmukaisesti kehitelty ajatus on se, että kaiken kasvatuksen ja koulutuksen moraalinen päämäärä on myötätuntoinen, toisista huolehtiva yksilö. Mutta koska "universaalia hyvää tai rakkautta ei voi kodifioida tai säännellä", toista kohtaan koe-

tun myötätunnon periaate on "utopistinen ihanne, jonka kautta on mahdollista kritisoida nyky-yhteiskunnan normeja ja lakeja - näin viitaten parempaan maailmaan yrittämättä pyrkiä siihen sääntelyn kautta tai ylipäätään yrittämättä vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen." Se on periaate, "jonka avulla suhteellisia kulttuuriarvoja voi arvottaa. Mutta se ei ole laki, eikä sen sisältävää lakia ylipäätään ole mahdollista määritellä."

Näin ollen ei ole olemassa - eikä voikaan olla - tiukkoja tai muuttumattomia sääntöjä, joita noudattamalla opettajat voisivat herättää oppilaisiaan kiinnostusta moraalisiin kysymyksiin. Opettajat eivät voi tarjota oppilailleen pettämätöntä käyttäytymismallia, jonka he voisivat opetella ulkoa ja joka takaisi, etteivät he missään tilanteessa jäisi vaille moraalisesti moitteettomia vaihtoehtoja. Opettajan olisi petollista ja moraalitonta luvata oppilaille taattu ratkaisuja vaikeisiin moraalisiin ongelmiin. Samoin joudutaan väärille ratkeille, jos opettaja uskottelee itselleen, että moraaliopetuksen

rajallisuudesta huolimatta sen hyödyllisyys ilmenisi opettajan auktoriteetin kasvuna ja oppilaiden lisääntyvänä kurinalaisuutena. Ikuinen epävarmuus on yhtä lailla moraalisen ihmisen kohtalo ja eettisesti työhönsä suhtautuvan opettajan osa.

Eettisen käyttäytymisen sääntöjen kodifioimisen mahdottomuus ei kuitenkaan väistämättä johda moraaliseen nihilismiin. Päinvastoin, se merkitsee yksilön väistämätöntä vastuuta ratkaisusta, jotka hän tekee tai jättää tekemättä. Jos ei ole olemassa kaikkietäviä auktoriteettia, jää yksilön omalle vastuulle ja vain sille tulkita käytännön vuorovaihtuksen kielelle yleinen (ja sellaisena riittämättömän täsmällinen) periaate toisen ihmisen tarpeiden tiedostamisesta ja toisen ihmisen hyvinvoinnista huolehtimisesta, ja kantaa sitten vastuu tulkintansa laadusta ja seurauksista. Halu hyväksyä oma vastuu tästä vastuusta on se ensisijainen halu, joka opettajien pitää herättää oppilaisiaan ja jota heidän sitten tulee vaalia.

Eettisyys saa voimansa vuorovaikutuksesta

Helpommin sanottu kuin tehty; Jarvis varoittaa lukijoitaan monista nykyajan elämän piirteistä, jotka sotivat tällaista halua vastaan ja kaivavat siltä pohjaa. Ne alueet, joilla eettisiä periaatteita voi ottaa käyttöön, kokeilla ja saavuttaa niille yhteisön hyväksynnän, ovat nopeasti häviämässä. Kaikkialla vallitseva pyrkimys "sääntelyn purkamiseen" uhkaa hajottaa juuri sen ihmisten välisen vuorovaikutusten verkoston, jota eettisen periaatteen soveltamisella on pyritty rakentamaan. Alan Wolfen sanoin: "Jos sääntelyn purkaminen viehän loogiseen ääripisteeseensä, on vaikea kuvitella, mitä piirteitä sivistyneestä yhteiskunnasta oikein jäisi jäljelle." Paljon voisi puhua myös siitä, kuinka nykyään riistetään sisältö kaikilta niiltä alueilta ja tilanteilta, joissa tapahtuu suoraa kanssakäymistä ihmiseltä ihmiselle, ja kuinka harvoilta jäljelle jääneiltä on riistetty niiden merkityksiä luova, arvioiva ja arvottava ulottuvuus. Kaikkien merkittävien valtakeskittymien globalisointiprosessi on osaltaan edistänyt ja vahvistanut tätä suuntausta siirtämällä yhteisistä standardeista päättävät elimet paikallisen kontrollin ulottumattomiin.

Korkeimmilla moraalinäkökohdilla ei ole markkina-arvoa

Meitä lähempänä ja siten myös tuskallisemmin havaittavana kehityksenä voidaan pitää itse koulutuksen jatkuvaa

tuotteistumista ja kaupallistumista. Jarvis esittää toistuvasti ja hyvin vakuuttavasti sen näemyksen, että "koska koulutuksesta on tullut markkinoilla myytävä hyödyke", sekä opetuksesta että oppimisesta maksavat pyrkivät "tavanmukaiseen" moraalisen koulutuksen tasoon. Sillä tasolla tavoitteena on tarjota tietoa vallitsevista säännöistä sekä valmiuksia noudattaa niitä. Niinpä voidaankin odottaa vain vähäistä tukea tai jopa aktiivista vastarintaa kaikille pyrkimyksille kohottaa opetuksen eettistä sisältöä tavanmukaista korkeammalle tasolle. Tällaisella korkeammalla tasolla toisten ihmisten hyvinvointi asetettaisiin etusijalle ja harjoitettaisiin ihmisten kapasiteettia olla antamatta periksi edes silloin, kun toisten hyvinvoinnista huolehtiminen uhkaa johtaa konfliktiin vallitsevien lakien kanssa. Tällaisilla korkeammilla moraalisisilla näkökohdilla ei ole markkina-arvoa eivätkä ne siten todennäköisesti lainkaan kiinnostavat tuotteistuneen koulutuksen valvonnasta ja rahoituksesta vastaavia valtakuntia.

Eikä tässä vielä kyllin. Opetustilanteessa sinänsä on myös piirteitä, jotka sotivat yksilön vastuun periaatetta vastaan ja siten muodostavat erityisen hankalan esteen Jarvisin muotoilemalle eettisen koulutuksen päämäärälle. Jarvis siteeraa Bourdieu'n ja Passeronin kuuluisaa lausahdusta: "Kaikki pedagoginen toiminta on ... symbolista väkivaltaa." Hän kommentoi sitä seuraavasti: "Tapa, jolla opettajat käyttävät valtaansa, saattaa loukata oppijoiden minuutta." Tämän esteen ohittamiseen ei löydy mitään ilmeistä oikotietä.

Opettajat tarvitsevat auktoriteettia päästäkseen tuloksiin, ja auktoriteetti taas edellyttää sitä, että he vaativat oppilailta tottelevaisuutta. Kuitenkin nimenomaan konventioita kohtaan osoitetun tottelemattomuuden periaate - jopa lainmukaisten toimien vastustaminen silloin, kun ne ovat ristiriidassa toisen ihmisen hyvinvoinnista kannettuna moraalisen vastuun kanssa - on se periaate, jonka vähittäiseen juurruttamiseen opettajan tulisi käyttää auktoriteettiaan.

Oppilaat eivät koskaan saavuta todellista "minuuttaan", elleivät he omaksu tätä periaatetta ja ota sitä toimintansa pohjaksi. Opettajat eivät voi luopua auktoriteetistaan, jos he haluavat kyetä auttamaan oppilaitaan näiden tiellä kohti minuuttaan. Samalla auktoriteetin käyttäminen asettaa oman esteensä tuolle tielle, etenkin jos se perustuu opettajan valtaan palkita ja rangaista oppilaitaan. Tämänkään ongelman ratkaisuun ei voida antaa yleispätevää ohjetta. Kuten opetuksen eettisessä sisällössä, voidaan tässäkin asiassa lähinnä vedota opettajiin, jotta he tiedostaisivat asiaan liittyvät ansat ja salakarit ja käyttäisivät kypsää arviointikykyään vastuullisesti. "Pohdiskeleva käytäntö" - se, että toimija ottaa tavakseen problematisoida omaa toimintaansa - on Jarvisin ohje opettajille, jotta he voisivat kehittää oppilaissaan niitä taitoja ja taitoa, jota tällaisen käytännön noudattaminen edellyttää.

Haluan toistaa, että Jarvisin teos on mielestäni perusteellisesti ajateltu kirja, monien vuosien käytännön koulutus-

työn ja pedagogisen pohdiskelun tulos. Se on myös perinpohjainen tilitys niistä enemmän tai vähemmän helposti havaittavista ongelmista, jotka eettinen opettaja väistämättä kohtaa ja joiden kanssa hänen on oltava valmis kamppailemaan - mutta ehkäpä tilitys ei ole vielä kyllin perinpohjainen.

Se, mikä puuttuu, on seurausta Jarvisin päätöksestä rajoittaa analyysinsä opettajan ja oppilaan väliseen kontaktiopetukseen - joko suoraan tai välilliseen. Suurin osa hänen havainnoistaan pätee luokkahuoneopetukseen sekä laajemmin ottaen myös tilanteisiin, joissa tapahtuu ihmisten välistä kanssakäymistä. Koulutus - eettisten periaatteiden ja moraalisten opettusten opettaminen mukaanlukien - on kuitenkin paljon laajempi prosessi ja ulottuu paljon kauemmaksi opettajien hallittavissa olevan alueen ulkopuolelle. Ja tämä laajempi kokonaisuus vaikuttaa voimakkaasti myös niihin olosuhteisiin, joissa opettajat kontrolloivat oman valtapiirinsä tapahtumia.

On tietysti banaalia sanoa, että "koko elämä" kouluttaa. Vähemmän banaalia on pyrkiä kartoittamaan "koko elämän" alueella tapahtuvia muutoksia ja arvioimaan, miten ne ehkä vaikuttavat opettajan kasvatuksellisen vaikutusvallan laajuuteen. Monia tällaisia perustavanlaatuisia muutoksia onkin helppo nimetä suoralta kädeltä, kun taas monet muut yhä odottavat löytämistään.

Ensiksikin suurkaupunkien kadut ovat nykyään se paikka, jossa erilaisuuden ja toiseuden

kanssa toimeen tulemisessa tarvittavat perustaidot ensimmäisenä hankitaan tai hankkiminen laiminlyödään. Urbaanille elämälle on ominaista voimakas taipumus eristää, erottaa ja jättää ulkopuolelle, rakentaa erottavia tiloja ja sallia ainoastaan valikoiduille joukoille pääsy julkisiin tiloihin, perustaa "varti- oituja kaupunginosia" ja "aidattuja asuinyhteisöjä", joiden alueelle tuntemattomilla ei ole pääsyä, sekä huolellisesti suunnitella ja valvoa hyväksyttävissä olevan muuntelun ja monimuotoisuuden rajoja. Kaikki tämä enteilee pahaa niiden taitojen hankkimisen kannalta, joita tarvitaan erilaisuuden ja toiseuden kanssa toimeen tulemisessa, eikä koulu nähtävästi voi tehdä paljoakaan arkielämän taholta tulvivan vaikutuksen tasapainottamiseksi.

Toinen merkittävän muutoksen siemen kätkeytyy "käyttäjystävällisten" ja "interaktiivisten" tietokoneohjelmien markkinoille tuloon, yleiseen saatuuteen ja valtavaan, yhä kasvavaan suosioon. Ne altistavat opiskelijat persoonattomalle koulutukselle, jossa on parhaimmillaankin läsnä ainoastaan "virtuaalinen (vaikkakin tiukasti ohjelmoitu) opettaja".

Olipa "virtuaaliopettaja" näkyvä tai näkymätön, hän kääntää päälaelleen opettajan auktoriteettiin perustuvan koulusidonnaisen järjestelmän. Tällä kehityksellä on kauaskantoiset seuraukset sellaisten auktoriteetin piirteiden kannalta, jotka ovat merkittävässä osassa opetettaessa moraalista käyttäytymistä. Moraalisen yksilön synnyinpaikka on kasvokkain tapahtu-

va kohtaaminen Toisen kanssa. Ja opiskelijan moraalisten tunteiden muotoutuminen ja hänen moraalisten arviointiensa ja valintojensa kasvaminen ja lujittuminen tapahtuvat hänen kohtaamisissaan opettajansa kanssa. Opettajan persoonallisuus ja hänen huolehtiva ja myötätuntoinen asenteensa ovat tämän prosessin kulmakiviä. Juuri moraalisesti ei-välinpitämätön, ei-puolueeton, sitoutunut ja omistautunut opettaja toimii mallina, jonka mukaan oppilaan moraalinen minä muotoutuu - aivan kuten ihmisen elämän ensimmäinen Toinen - äiti - tarjosi ensimmäisen oivalluksen Toisesta hoivana, minästä kiinnostuneena toisena ja vastuun ottajana. Mikään näistä ulottuvuuksista ei säily tietokoneohjelmissa ja niiden virtuaaliopettajissa, olivatpa ne miten käyttäjäystävällisiä tai interaktiivisia tahansa. CD-rom saattaa välittää tietoa, mutta mitä moraaliseen sanomaan tulee, se pysyy vaihi.

Monopoliin murtuminen ja moraalinen

Mutta opettajan auktoriteetti - se laukaisualusta, jolta eettinen viesti voitaisiin lähettää - ei myöskään säily koskemattomana. Kaikentasoisen koulutuksen institutionalisoituneet laitokset ovat joutuneet toteamaan, että niiden aikaisemmin kyseenalaistamaton oikeus päättää ammatillisen taidon ja pätevyyden sisällöstä on nopeasti luisumassa niiden käsistä. Aikana, jolloin jokaisella - opiskelijoilla, opettajilla ja opettajien opettajilla - on yhtäläinen mahdollisuus päästä käsiksi internetin sisältämään tietoon, jol-

loin tieteen uusimmat ideat asianmukaisesti sensuroi-tuina ja opetus suunnitelmien mukaisesti karsittuina ovat saatavilla missä tahansa tietokonepelejä myyvissä kaupassa ja jolloin viimeisiin tutkimuksen muotivirtauksiin ja hullutuksiin pääsee käsiksi maksukykynsä eikä niinkään koulutustaustansa kautta, ei kukaan kai voine väittää, että juuri hänellä olisi luonnollinen oikeus opettaa tietämättömiä ja opastaa hämmennyneitä?

Jälkikäteen tarkastellen voidaan nähdä, että juuri tiedon valtatie avaaminen paljasti, kuinka suuressa määrin opettajien sekä itselleen vaatima että aidosti omistama auktoriteetti oli ennen perustunut heidän kollektiiviseen, monopolin kaltaiseen tiedon lähteiden hallintaan. Hallintaan kuului myös se, että he varvioivat näille lähteille johtavia teitä ankarasti ja poikkeuslupia myöntämättä. Se on myös paljastanut, kuinka pitkälle tuo auktoriteetti riippui opettajien jakamattomasta oikeudesta muokata 'oppimisen logiikkaa' eli sitä aikajärjestystä, jossa eri tiedonmuruset sai ja piti niellä ja sulatella. Kun nuo ennen yksinoikeudella hallitut asiat on nyt vapautettu sääntelystä, yksityistetty, päästetty kellumaan julkisuuden pörssiin kaikkien ulottuville ja ennen muuta muutettu tuotteiksi, on akateemisen maailman väite, jonka mukaan se on 'korkeampaa koulutusta tavoittelevien' ainoa ja luonnollinen opinahjo, alkanut kuullostaa yhä ontommalta kaikkien muiden korvissa paitsi niiden, jotka näin väittävät.

Tässä ei kuitenkaan vielä ole koko tarina, eikä ehkä edes tarinan tärkein osa. Pysyvä ja jatkuva teknologinen vallankumous muuntaa hankitun tiedon ja opitut tavat voimavaroista rajoituksiksi ja lyhentää voimakkaasti hyödyllisten taitojen käyttöikä: useissa tapauksissa ne menettävät käyttökelpoisuutensa lyhyemmässä ajassa, kuin mitä kuluu niiden hankkimiseen ja virallistamiseen yliopistotutkimuksen kautta. Näissä olosuhteissa tilapäinen, lyhytkestoinen, työnantajan nimenomaisesti tiettyä työtehtävää varten järjestämä ammatillinen koulutus tai yliopistojen ulkopuolisten tahojen järjestämät ja markkinoilla tarjoamat joustavasti laaditut (ja nopeasti ajan tasalle saatetut) itseopiskelupaketit saattavat olla etenkin aikuisen opiskelijan kannalta houkuttelevampia ja itse asiassa järkevämpiä vaihtoehtoja kuin täysimittaiset yliopisto-opinnot, jotka eivät sen paremmin kykene takaamaan valmistuneille elinikäistä uraa. Joustavien työmarkkinoiden tarvitseman ammatillisen koulutuksen alueella on koulujen ja yliopistojen vaikea kilpailla yritysten omien koulutus- ja uudelleen koulutusohjelmien kanssa, ja tätä kehitystä heijasteleekin kaikkialla hallitusten vähenevä halukkuus tukea niitä julkisin varoin.

Kuten kaikissa lisäarvomono- poliessa, myös institutionalisoitu hankittujen tai saavutettujen taitojen tuotteistamismonopoli vaatii säännellyn ympäristön toimiakseen tehokkaasti. Mutta aivan kuin tanssittaessa tangoa vaaditaan tässäkin tapauksessa sääntelyyn kaksi osapuolta. Toimivuuden ehtona on riittävän

vakaa yhteismitallisuus työ- kuvausten ja pätevyyskuvausten välillä. Molempien tulee olla tarpeeksi vakaita mitattavaksi korkeamman asteen koulutuksen vaatiman keskimääräisen valmistumisajan puitteissa. Nykysillä yhä 'joustavammilla' ja perin pohjin sääntelystä vapauteilla työmarkkinoillamme tämä ehto toteutuu vain harvoin, ja mahdollisuudet pysäyttää mädännäisyyden leviäminen - puhumattakaan pitkän tähtäimen suunnitelmallisuuden nopeasti katoavan viitekehyksen palauttamisesta - näyttävät hetki hetkeltä heikommilta.

Korkeamman opetuksen prosessi, joka on perinteisesti institutionalisoitu yliopistoihin, ei kykene helposti omaksumaan työmarkkinoilla vallitsevan joustavan kokeilun kiivasta tahtia. Vieläkin heikommin se sopeutuu niiden mutaatioiden normittomuuteen ja ennakoimattomuuteen, joita joustavuudeksi kutsuttu päämäärätön ajalehtiminen väistämättä tuottaa ja levittää. Sitä paitsi sentyyppiset taidot, joita tarvitaan joustavissa ja muuntuviissa työtehtävissä, eivät yleensä edellytä pitkäjänteistä ja systemaattista opiskelua. Useimmissa tapauksissa pitkäjänteisen ja systemaattisen opiskelun tuottama, huolellisesti profiloitu ja loogisesti yhtenäinen hankittujen taitojen ja tapojen muodostama kokonaisuus, joka ennen oli arvokasta pääomaa, onkin nykyisin muuttunut haitalliseksi esteeksi. Tämä ilmiö heikentää vakavasti korkeakoulutuskintojen tuotearvoa. Niiden on yhä vaikeampaa kilpailla markkina-arvossa työpaikkakoulutuksen, lyhytkurssien ja viikonloppuseminaarien kanssa.

Korkeakoulujen ja yliopistojen nopeasti kohoavat opiskelumaksut ja opiskelijoiden elinkustannusten nousu saattavat johtaa tilanteeseen, jossa ei ole lainkaan kaukaa haettua olettaa, että niiden piankin nähdään tarjoavan huonoa vastinetta opiskelijan rahoille, ja on jopa mahdollista, että ne hinnoittelevat itsensä kokonaan ulos kilpailusta...

Tällaiselta siis näyttävät ne olo-

suhteet, joissa ammattimaiset aikuisten kouluttajat joutuvat toimimaan. On vaikea ajatella, että nämä olosuhteet eivät asettaisi uusia vaatimuksia ja edellyttäisi vanhojen ja testattujen menettelytapojen uudistamista. Olisi toivottavaa, että Peter Jarvis kirjansa seuraavassa painoksessa tai sen jatko-osassa tarttuisi suoraan myös näihin kysymyksiin ja erittelisi ne yhtä systemaattisesti ja käyttäen samaa ylivertaista analyttistä taitoa

kuin hän on tehnyt suhteessa kaikkiin eettisen kasvatuksen puoliin tässä nyt arvioidussa teoksessaan.

Zygmunt Bauman

Zygmunt Bauman tunnetaan kansainvälisesti ennen muuta postmodernisuuden ja sen avaamien eettisten mahdollisuuksien teoreetikkona.

Käännös: Kimmo Absetz

Kuva: Kalevi Keski-Korhonen